

IZLAGANJE DIREKTORA ISTORIJSKOG INSTITUTA

DR RADENKA ŠČEKIĆA

Ustavi, kao pravni akti najvišeg nivoa, umnogome uređuju jedno društvo i utiču zakonima koji iz njih proizilaze, kako na društvene odnose i norme ponašanja, tako i na samu trajnost jednog političkog sistema i države.

Ustav iz 1974., je upravo jedan takav. Jer je postavio osnove za redefinisanje odnosa u okviru druge Jugoslavije. Bez obzira, što su ideolozi i kreatori samoga ustava, možda imali plemenitu namjeru, da teoretski iz federacije kreiraju konfederaciju i podignu na veći, napredniji nivo društveni sistem socijalizma, te da se izvrši decentralizacija kroz samoupravljanje, gde će radni narod biti uključen u system odlučivanja.

Ovim „jugoslovenskim eksperimentom“, kako su ga neki nazivali, radnik je dobio novu ulogu - da upravlja i raspolaže vlastitim radom i donosi odluke. „Sredstva za proizvodnju su pripadala radnim ljudima, odnosno vlasnici preduzeća su bili njihovi zaposleni“, Osim privrede, samoupravljanje se odnosilo i na političko i društveno uređenje u gradovima i opštinama, kao i u kulturi i prosvjeti. Odlučivalo se i kojim putem treba da krene država, te da li je politici i privredi potrebna decentralizacija.

Međutim, u praksi se takva teoretska koncepcija sukobila sa realnošću: nestabilnim državnim poretom, komplikovanim međuetničkim odnosima, prividom bratstva i jedinstva, pritajenim težnjama ka nezavisnošću pojedinih republika. Ustavom je ustrojen sistem, koji je jednu republiku podijelio na tri dijela, favorizovanje jednih na uštrb drugih, davanje previše mogućnosti za blokadu jednih protiv drugih. Sve to je postavilo stabilnu osnovu za kolaps države potpomognut inostranim faktorima i njihovim geopolitičkim uticajima.

Ovaj Ustav će biti nazivan i „grobarom“ Jugoslavije, jer polazi od toga da svaki narod ima pravo „na samoopredeljenje, kao i pravo na otcepljenje“, što će se i dogoditi 17 godina kasnije, u krvavom građanskom ratu.

U vrijeme "Hrvatskog proleća" (Maspok) 1971. zahtijevana je Republika Hrvatska kao "jedinstvena nacionalna država hrvatskog naroda", u kojoj bi "nacionalni suverenitet imao samo hrvatski narod". Prvi put od 1945. godine u jednoj republici odvijala se 'nacionalna hegemonizacija', okupljajući partijsko rukovodstvo, intelektualce i šire segmente društva oko istog cilja – stvaranja nacionalne države. Događaji u Hrvatskoj su tako postali presedan za ono što će uslijediti u Srbiji i Sloveniji u drugoj polovini osamdesetih."

U vrijeme razvoja real-socijalizma važila je politika „bratstva i jedinstva“ kojim se željela postići veća homogenizacija. Sama činjenica da je ova parola imala veliki značaj i konstantno apostrofirana u javnosti, ukazivala je na postojanje svijesti da nacionalno

pitanje nije do kraja riješeno, odnosno, da je samo „zamrznuto“, gurnuto pod tepih i da je jugoslovensko zajedništvo ipak krhko i prividno.

„Dobar ustav štiti i integriše državu i društvo, a ovaj iz 1974. je učinio suprotno - on je bio jedan od ključnih faktora razjedinjenja" mada je bilo i oprečnih mišljenja poput: da je „ustav bio temelj države i nije je mogao razoriti, već je samo rušenje Ustava - razorilo zajedničku državu".

Ustav iz 1974. pisan je birokratskim, pomalo nerazgovjetnim i komplikovanim jezikom, s obiljem ideoloških pojmova o radnicima i samoupravljanju. Sa 406 članova, bio je jedan od najdužih ustava tog doba u svetu. Pojedine rečenice u Ustavu imaju i do 300 riječi a primjera radi, prva rečenica prvog člana ima čak 19 redova.

U takvim novim okolnostima, izuzetno složena tvorevina kakva je bila SFRJ, decenijama održavana na ideji bratstva i jedinstva čije su stubove i zaštitnike predstavljali JNA i SKJ, nije mogla biti pošteđena talasa turbulentnih dešavanja koji su zahvatili dotadašnje zemlje istočnog lagersa. SFRJ je bila zemlja sa izraženim problemom državnosti, koji je pored ostalog bio baziran na teritorijalnom federalizmu i ustavu koji je davao velike mogućnosti blokade od strane ne samo republika, već i pokrajina, a vrlo male mogućnosti za preovladavanje te blokade i svojevrsne pat-pozicije do koje je često dolazilo. Jugoslavija je predstavljala nacionalno i vjersko heterogeno društvo, što se jasno ispoljavalo i u teritorijalnoj podjeli na šest republika i dvije pokrajine, priznavajući pet, a od 70-tih šest nacija, tri jezika i tri religije, tako da je u takvom svojevrsnom galimatijasu ingerencija i izjednačenih prava svako mogao blokirati svakog, čime je bilo skoro nemoguće postići konsenzus o mnogim bitnim društvenim pitanjima. Već krajem osamdesetih, u vrijeme urušavanja komunizma u Evropi i nestajanja dotadašnje blokavske podjele u svijetu, unutrašnja politička kriza u SFRJ biva sve izraženija, budući da su počeli da nestaju i oni unutrašnji i oni spoljni, globalni činoci i geopolitički razlozi samog postojanja.

Po Ustavu iz 1974. godine kao integrativni stub ostala je Titova lična vlast i ugled i JNA, kao jedna od malobrojnih zajedničkih činilaca sa jugoslovenskim predznakom. Titova smrt 1980. godine, simbolično je označila početak kraja SFRJ kao multinacionalne tvorevine, što će doživjeti svoju kulminaciju u etničkim i vjerskim sukobima početkom 90-tih godina XX vijeka.

Sledeće polje za sučeljavanje različitih koncepcija jugoslovenskih političkih elita je bila privreda, tako da je vremenom ekonomski nacionalizam prerastao političke podjele. Krizu zaduženosti, koja je gotovo tri puta uvećana na saveznom nivou u godinama 1974-1985, podsticalo je nepoštovanje utvrđenih planova, brojnih investicionih promašaja, nekontrolisano zaduživanje i neracionalna potrošnja osamostaljenih i neodgovornih republičkih elita, svjetska energetska kriza – sve je to umnogome komplikovalo ekonomsku situaciju na saveznom nivou a time i u Crnoj Gori, kao jednoj od slabije razvijenih republika. Još je sredinom sedamdesetih godina procenat međurepubličke robne razmene spao na samo 23%, sa tendencijom daljeg opadanja. Prema dostupnim podacima, krajem osamdesetih godina, samo je 0,30% investicija ulagano u zajedničke međurepubličke projekte. Na koncepciji nacionalnih ekonomija izrastala je vlast republičkih i pokrajinskih birokratija.

Opšta nelikvidnost jugoslovenske privrede, ogromni troškovi, neefikasna, skupa i glomazna administracija, zanemarljivo ulaganje i uvođenje novih tehnologija činili su da

jugoslavenski izvozni proizvodi budu nekonkurentni na svjetskom tržištu. Povratak velikog dijela gastarbajtera u zemlju nakon svjetske ekonomske krize 70-tih imao je za posledicu i drastično smanjen priliv deviza. Rasli su inflacija i nezaposlenost s porastom gubitaka u privredi, a opadali su proizvodnja i životni standard stanovništva.

Početak 1990-ih, jedna od posljednjih primjena Ustava iz 1974. bila je blokada Predsjedništva SFRJ, kolektivnog organa države, gdje su republike i pokrajine imale po jednog predstavnika posle Titove smrti. Jugoslavenskom narodnom armijom je formalno upravljalo Predsedništvo SFRJ, ali je odluke donosilo veoma teško jer je bilo duboko podijeljeno. Sredinom 1980-ih, komunističko rukovodstvo Srbije je sve glasnije tražilo promjenu Ustava, a ne više samo njegovu ispravnu interpretaciju. Početkom 1987, Predsjedništvo SFRJ iniciralo je usvajanje više od 130 amandmana. Krajem 1988. došlo do smjene kompletnih rukovodstava u obje pokrajine, a u proljeće 1989. godine usvojeni su amandmani na Ustav Srbije, koji su znatno suzili ovlašćenja i prava pokrajina. Konačan raskid sa ustavnim rješenjima iz '74. Srbija je završila septembra 1990. godine, kada je dobila potpuno novi Ustav.

U međuvremenu su i ostale jugoslavenske republike otpočele raskid sa Ustavom iz '74. Slovenija je u martu 1990. uklonila najprije iz naziva republike prefiks „socijalistička“, i istovremeno usvojila niz amandmana koji je raskinuo sa socijalističkim uređenjem. Hrvatska je, nakon pobjede HDZ Franje Tuđmana, u ljeto 1990. usvojila amandmane kojima je takođe izbacila prefiks „socijalistička“ i izmijenila republičke simbole, a u decembru 1990. dobila potpuno novi Ustav. Bosna i Hercegovina i Makedonija su u jesen '90, nakon što su pobijedile antikomunističke snage, takođe raskinule sa socijalističkim sistemom, a u Crnoj Gori je raskid formalno označen donošenjem novog republičkog Ustava u jesen 1992. godine.

Crna Gora, iako teritorijalno i brojčano najmanja republika savezne federacije, predstavljala je izrazito kompleksnu cjelinu prema karakteristikama društva. Iako pod komunističkim režimom, u kome se razvijao samoupravni socijalizam, u biti je bilo sačuvano sjećanje na plemensko uređenje sa početka vijeka, koje se preplitalo sa posleratnim društveno-političkim inženjeringom komunističke partije. Posledice građanskog rata koji se vodio uporedo sa narodnooslobodilačkim- ostavile su duboke podjele u crnogorskom društvu. Takođe, procentualno najveći broj uhapšenih po liniji IB-a, nagla industrijalizacija i migracije selo-grad; kreiranje „odozgo“ iz vrha vlasti i partije crnogorskog identiteta i razvijanje samostalnih institucija kulture i države, uz narastanje ekonomskih a time i socijalnih problema nakon Titove smrti – predstavljaju kompleksan „ram za sliku“ Republike Crne Gore. U ovakvim uslovima ekonomske krize, pada proizvodnje i porasta inflacije, brojnih devalvacija dinara, narastajućih nacionalističkih tenzija kako u samoj republici tako i na prostoru cijele SFRJ, Crna Gora, kao prostorno i brojčano najmanja od šest federalnih republika ulazi u proces višestranačja, atmosferu populizma, građanskih ratova i hiperinflacije, kao glavnih karakteristika prve polovine 90-tih. Opterećena teretom prošlosti, svojevrstne dihotomije crnogorstva i srpstva koje se prelamalo, kako u političkom životu, tako i u javnosti i u nauci, velikim brojem visokih vojnih oficira u JNA proizašlih iz rata i nakon njega – Crna Gora je predstavljala izuzetno složenu i komplikovanu cjelinu kao višetnička i viševjerska republika. Manipulišući specifičnošću nacionalnog osjećanja, svojevrstnom dihotomijom crnogorstva i srpstva, apostrofirajući ratničku prošlost i slobodarski duh – novonastali

politički akteri su nastojali da u opštem ekonomskom i društveno-političkom haosu priodobiju što veći broj glasača za svoje ideje i ciljeve, ne birajući pri tome sredstva, metode ni tehnike. Zahvaljujući upravo ovakvim specifičnostima i karakteristikama Crna Gora je predstavljala plodno tlo za razne vrste nacionalizma i političkih ciljeva i ideja, kako prikrivenih u socijalnoj formi, tako i otvorenih u oblik. „Talas mitinga“ i tzv. antibirokratska revolucije u prvom periodu u kombinaciji sa socijalnim zahtjevima i apostrofiranjem nesposobnosti tadašnje komunističke republičke elite – imao je za posledicu promjenu vlasti i ulazak u višestranačje.